

คุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ในมุมมองของพุทธนวัตกรรมยุคโซเชียลมีเดีย*

INFLUENCERS QUALIFICATIONS FROM THE PERSPECTIVE OF BUDDHIST INNOVATION IN THE SOCIAL MEDIA ERA

ชญาภา ไตรวิชญ์สกุล*, บุญเลิศ โอธสุ

Chayapa Trivisakun*, Boonlert Otsu

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา ประเทศไทย

Graduate school, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya, Thailand

*Corresponding author E-mail: t.chayapa9@gmail.com

*Tel: 084-596-4699

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอมุมมองเกี่ยวกับคุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ตามแนวพุทธนวัตกรรมในยุคโซเชียลมีเดีย ผ่านการสร้างสรรค์เนื้อหาบนแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น ตี๊กต็อก ยูทูบ และเฟซบุ๊ก ซึ่งทำหน้าที่ถอดรหัสและเผยแพร่ความรู้เรื่อง “กรรม” จากคำสอนจากการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากการศึกษาทบทวน รวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงจากเอกสารในพระไตรปิฎก และข่าวสารผ่านทางแอปพลิเคชัน ผลการศึกษาพบว่าการทำหน้าที่เป็นพุทธบริษัทที่ดีและเป็นแบบอย่างที่น่าเชื่อถือของอินฟลูเอนเซอร์ ต้องอาศัยการพัฒนาปัญญาในทางธรรมต่างจากทางโลกตามหลักปัญญาวัตรธรรม 4 ประการ ประกอบด้วย 1) สปัจริยสังเสวะ การเข้าหาแหล่งความรู้ที่น่าเชื่อถือจากการเลือกและอ้างอิงแหล่งความรู้ที่ไว้วางใจได้ (Sourcing) ได้แก่ พระธรรมวินัย พระไตรปิฎก และคำสอนของสัทบุรุษหรือผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา 2) สัทธัมมัสสวนะ การตระหนักรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) รับฟังข้อมูลข่าวสารอย่างใส่ใจ ขยันหมั่นเพียรสืบค้นข้อมูลข่าวสารทางธรรมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อคัดกรองข้อมูลบริสุทธิ์ออกจากข่าวปลอม (Fake News) 3) โยนิโสมนสิการ การทำให้กาย การวิเคราะห์คิดเชื่อมโยงเพื่อเข้าถึงความจริง รู้จักมอง รู้จักคิดพิจารณา วิเคราะห์สืบสาวเชื่อมโยงที่จะหาความจริงและใช้ประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลที่ดีที่ได้นั้นได้ และ 4) “ธัมมานุธัมมปฏิบัติ” การลงมือปฏิบัติอย่างสอดคล้องตามหลักการ ระหว่างองค์ประกอบทั้งหลายในระบบ ทั้งที่เป็นหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมาย กระบวนการดังกล่าวถือเป็นพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาปัญญาที่เป็นระบบ ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของอินฟลูเอนเซอร์ในการสื่อสารธรรมะแก่ชุมชนออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อขับเคลื่อนสังคมสู่การดำรงชีวิตที่ดีงามอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: อินฟลูเอนเซอร์, คุณสมบัติ, พุทธนวัตกรรม, ยุคโซเชียลมีเดีย, ปัญญาวัตรธรรม 4

Abstract

This academic article aims to present perspectives on the qualities of social media influencers through the lens of Buddhist innovation in the digital age. By creating content across digital platforms such as TikTok, YouTube, and Facebook, influencers serve to decode and propagate the teachings from the Enlightenment of the Buddha who the one is enlightened on “Kamma” (Karma) derived from the Lord Buddha. From reviewing studies, collecting and

analyzing data from the Tripitaka and news through applications. The results of the study found that acting as a good Buddhist follower (Buddhaparisa) and a credible role model requires influencers to develop wisdom through practicing Dhamma. The wisdom in the spiritual path, which is different from worldly wisdom, based on the Four Virtues Conducive to the Growth of Wisdom (Paññāvuḍḍhi - dhamma), which comprise: 1) Sappurisasamseva associating with reliable sources of knowledge. From selecting and referencing a trustworthy source of knowledge (Sourcing), such as the Vinaya, the Tripitaka, and the teachings of virtuous people or religious experts., 2) Saddhammassavana, Media awareness (media literacy) means paying attention to the news, diligently and regularly searching for information about Dhamma, so that you can filter out pure information from fake news. receiving and listening to news and information, 3) Yonisomanasikāra learning to be sensible, analyzing and connecting thoughts to reach the truth, knowing how to observe, think, consider, and trace connections to find the truth and make use of the information being shared., and 4) Dhammānudhammapatipatti Taking action in line with principles across all elements of the system, including principles, methods, and goals. This process constitutes a systematic Buddhist innovation for intellectual development, enhancing influencers' capacity, it means the Power of Influence that how to Leverage Influence for success to communicate the Dhamma effectively to online communities and driving Thai society toward a truly virtuous way of life, to be good way to live.

Keywords: Influencer, Qualities, Buddhist Innovation, Social Media Era, Four Virtues Conducive to the Growth of Wisdom (Paññāvuḍḍhi - dhamma)

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักสำหรับการใช้ชีวิตที่สำคัญนำสู่ความสำเร็จมากมาย มุมมองที่เห็นกันทั่วไปคือหลักของกรรม (Kamma) คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาที่ทำให้เกิดผลตามมา ส่งผลต่อการดำรงชีวิตทั้งปัจจุบันและอนาคต สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกรรมวาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2551) ประกาศหลักกรรม ทรงยืนยันว่า การกระทำเป็นเหตุปัจจัยให้สำเร็จผล พระองค์ทรงเป็น กรรมวาท (ถือหลักหรือกฎแห่งการกระทำ) กิริยวาท (ถือหลักการอันให้กระทำ) และวิริยวาท (ถือหลักความเพียร) พระองค์แสดงหลักคำสอนที่ว่า “การกระทำ (กรรม) มีผลจริง” โดยเน้นที่เจตนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ผ่านทางกาย วาจา และใจ ซึ่งส่งผลต่อผู้กระทำในปัจจุบันและอนาคต กฎแห่งเหตุและผล กรรมไม่เกี่ยวข้องกับโชคชะตา เทวดา หรืออ้อนวอน ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ผลลัพธ์ในชีวิตเกิดจากการกระทำของตนเองเป็นหลัก (กรรมเป็นของตน) ผลแห่งกรรมคือกรรมวิบาก กรรมส่งผลตามวาระ

หลักกรรมเป็นปัญหามาก ในเรื่องของความเข้าใจคลาดเคลื่อนและสับสนเกิดขึ้นสืบต่อกันมา และยังมีปัญหาซับซ้อนขึ้นด้วยความที่ยังกลางแคลงสงสัยในแง่มุมต่าง ๆ ไม่เข้าใจชัดเจน โดยผู้ชี้แนะ คือกลุ่มอัญญเดียรถีย์มาช้านาน ซึ่งแสดงกรรมวาทะบัญญัติ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2564) ในสมัยพุทธกาล ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้คนในยุคก่อนพุทธกาล ผู้ถ่ายทอดความรู้นี้ สร้างความน่าเชื่อถือจนเกิดเป็นอำนาจ ทรงอิทธิพล เมื่อมองในภาพปัจจุบันอาจเทียบได้กับ “อินฟลูเอนเซอร์” (Influencer) หรือผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader) ซึ่งมีกลุ่มคนหลายกลุ่มหลายลัทธิ ได้แก่ กลุ่มอำนาจที่มีอิทธิพลในสังคม สร้างอำนาจด้วยการแบ่งชนชั้นวรรณะ จำกัดปิดกั้นสิทธิต่าง ๆ ทั้งกำหนดโทษแก่คนวรรณะศูทร และคนจัณฑาลหรือพวกนอกวรรณะ ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา การกำหนด

วรรณคดีใช้ชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยก โดยเฉพาะพวกพราหมณ์ได้พยายามยกตนขึ้น ถือตัวว่าเป็นวรรณะสูงสุดในทางศาสนาพราหมณ์ สืบต่อกันมา พัฒนาคำสอนในด้านลัทธิพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ลึกซับซ้อนใหญ่โตอย่างไร เหตุผลโดยลำดับ การที่ทำเช่นนี้เพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนา และมุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตนประการหนึ่ง มุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนที่จะได้จากผู้มีอำนาจเหล่านั้นด้วย ส่วนพิธีกรรมใช้ชักจูงให้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เพราะหวังผลตอบแทนเป็นทรัพย์สมบัติและความสะดวกต่าง ๆ ทั้งก่อความเดือดร้อนแก่คนชั้นต่ำ และการทารุณต่อสัตว์ด้วยการฆ่าบูชาอยู่ครั้งละเป็นจำนวนมาก ๆ กลุ่มลัทธิต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนพระพุทธศาสนานี้ ส่งผลต่อการเข้าใจหลักกรรมที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในยุคหนึ่งที่บิดเบือนไปจากความเป็นจริง คือสังขารมของโลกล

จุดเปลี่ยนการเข้าใจเรื่องกรรม ที่ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อด้วยลัทธิหรือศาสนาต่าง ๆ ด้วยมิชฌาฏิภูมิจุดเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นประจักษ์เหตุ ผล กับความเชื่อด้วยการแสดงหลักธรรมอริยสัจ ๔ ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท เป็นการปฏิบัติทางความคิด ให้เกิดอิสรภาพทางความคิด ในการใช้ชีวิตในเวลาต่อมา ปลดจากพันธนาการอำนาจที่ครอบงำด้วยวรรณะ รูปแบบการสื่อสารของพระองค์ทรงอิทธิพลแก่กลุ่มพราหมณ์ ที่เคยมีอิทธิพลครอบงำระบบวัฒนธรรมของชนชั้นต่าง ๆ ในยุคนั้น ยุคสมัยไซเซียลมีเดียในปัจจุบัน ยังคงมีลัทธิความเชื่อ มิชฌาฏิภูมิตรึงตรึงมาอย่างต่อเนื่องในสังคมวัฒนธรรมไทย ความซับซ้อนของลัทธิความเชื่อนั้น ปรากฏในข่าวไทยรัฐออนไลน์ โพสต์ เรื่อง “พระวัดดังปฏิเสธ ไม่เคยหลอกลวง ให้ส่งภาพหิวแค้นกรรม ยืนยันถูกแกล้งเพชฌัญญูโดยพระที่ถูกกล่าวหา ยืนยันถูกแกล้งเพชฌัญญู ว่ามีผู้นำภาพแชตของพระรูปนี้ ที่กำลังสนทนากับหญิงสาว หลอกให้ส่งภาพถ่ายแก้ผ้ามาให้ดู เพื่อทำพิธีแก้กรรม สะเดาะเคราะห์ และผูกดวงดวงของรัก การแอบอ้างกล่าวหาดังกล่าว คือมิชฌาชีพแอบอ้างเป็นตน แล้วชักไปขอให้โอนเงินร่วมทำบุญ พระดังกล่าวได้กล่าวว่า จะปล่อยให้เป็นไปตาม ”กรรม” แต่เมื่อมิชฌาชีพไปสร้างความเดือดร้อนให้กับญาติโยม และยังสร้างความเสียหายให้กับท่านเองด้วย ก็อยู่เฉยไม่ได้แล้ว กลุ่มลัทธิเหล่านี้ มีแนวความคิดเรื่องกรรม ที่ทรงอิทธิพลต่อความเชื่อ เพื่อให้ได้ผลประโยชน์ส่วนตน ทั้งยังละเมิดสิทธิส่วนบุคคลในหลักกฎหมายพรบ.คอมพิวเตอร์ โดยแอบอ้างการแก้กรรมด้วยวิธีต่าง ๆ โพสต์ตามความเชื่อจากลัทธิเถื่อนนั้น เป็นแนวความคิดที่เป็นมิชฌาฏิภูมิที่เกิดความคลาดเคลื่อน เกิดความเสียหายแก่ผู้ที่หลงเชื่อหรือถูกแอบอ้าง นำมาสู่การพิจารณาถึงผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่ออินฟลูเอนเซอร์ในไซเซียลปัจจุบันว่า ควรคำนึงว่าน่าเชื่อถือและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอินฟลูเอนเซอร์และผู้สร้างสรรค์เนื้อหาบนโลกดิจิทัลมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความคิดและความเชื่อของสังคม

ดังนั้น การพิจารณาคุณสมบัติของผู้สื่อสารข้อมูลจึงเป็นประเด็นสำคัญเร่งด่วน การเปลี่ยนผ่านบทบาทของอินฟลูเอนเซอร์ จากการเป็นเพียงผู้สร้างกระแสหรือแสวงหาประโยชน์เชิงพาณิชย์ ไปสู่การเป็น “พุทธบริษัท” ผู้เผยแผ่ธรรมะที่ถูกต้อง จำเป็นต้องอาศัย “พุทธนวัตกรรมคือการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องและตรงตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถเข้าใจและเข้าถึงได้โดยง่าย สามารถนำไปปฏิบัติได้ และให้ผลตามจริงได้ไม่จำกัดกาลเวลา โดยอินฟลูเอนเซอร์สามารถนำหลักพุทธนวัตกรรม เรื่องกรรมมาปรับใช้ในการพัฒนากระบวนการคิดในการสร้างสื่อเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาและตระหนักถึงคุณสมบัติของตนตามหลักคุณลักษณะที่น่าเชื่อถือ ในการทำหน้าที่ถอดรหัสเนื้อหาบนแพลตฟอร์มดิจิทัล ตามแนวพุทธนวัตกรรมในยุคไซเซียลมีเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักธรรม “ปัญญาภูมิธรรม 4” คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา อันประกอบด้วย 1) สัมปติสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) 2) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) 3) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) 4) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) มาเป็นกรอบในการพัฒนาตนเองเป็นเรื่องสำคัญและนำกระบวนการคิดจากการพัฒนาตามหลักธรรมนั้นมาใช้ในการสื่อสาร เพื่อให้การถ่ายทอดความรู้เรื่อง “กรรม” และธรรมะบนไซเซียลมีเดียเป็นไปอย่างมีระบบ ถูกต้องตามหลักสังขารมตามคำสอนของพระสัมมา - สัมพุทธเจ้า เพื่อนำพาชุมชนออนไลน์ไปสู่การดำเนินชีวิตที่งดงามอย่างแท้จริงรู้เท่าทันสถานการณ์ แก้ไขปัญหาชีวิต การงานได้อย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง

ปัจจัยเชิงคุณลักษณะและขีดความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโซเชียลมีเดีย

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคของเทคโนโลยีดิจิทัลนั้น เป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาเป็นเครื่องมือใช้อย่างชาญฉลาดและสมดุลจะช่วยให้หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น การเข้าถึงและเรียนรู้ ช่วยให้ปรับตัวให้เข้ากับยุคดิจิทัลได้ง่ายขึ้น ดังนั้น คุณค่าดั้งเดิมของพระธรรมคำสอนยังคงสืบทอดในยุคปัจจุบันและอนาคตได้อย่างไรนั้น ด้วยหลักพุทธนวัตกรรมจะสร้างวาทกรรมเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องคำนึงถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคโซเชียลมีเดีย ซึ่งจะกล่าวถึงปัจจัยบุคคลในที่นี้คือ “กลุ่มอินฟลูเอนเซอร์” ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการควบคุมเทคโนโลยีดิจิทัลนั่นเอง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องส่งผลต่อการเผยแผ่ดังต่อไปนี้

1. อินฟลูเอนเซอร์เข้าถึงผู้คนในวงกว้าง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถก้าวข้ามขีดจำกัดด้านพื้นที่และ เวลาได้อย่างไม่เคยมีมาก่อน แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube, และ Instagram กลายเป็นช่องทางสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะ ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงคำสอนและการปฏิบัติธรรมได้ทุกที่ทุกเวลา
2. รูปแบบการนำเสนอที่หลากหลายที่อินฟลูเอนเซอร์สามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ในการนำเสนอหลักธรรม เช่น การใช้อินโฟกราฟิก วิดีโอแอนิเมชัน หรือพอดแคสต์ ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้พระธรรมเป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายและน่าติดตาม สำหรับคนทุกวัย
3. การสร้างชุมชนออนไลน์ แอปพลิเคชันและแพลตฟอร์มออนไลน์ ช่วยให้เกิดการสร้างชุมชนของผู้สนใจในการศึกษาและปฏิบัติธรรม มีการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพได้ง่าย แม้จะอยู่ห่างไกลกัน
4. การเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ อินฟลูเอนเซอร์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์ เช่น การใช้แอปพลิเคชันสำหรับฝึกสมาธิ ที่มีระบบติดตามความก้าวหน้า หรือการใช้เทคโนโลยี VR (Virtual Reality) เพื่อจำลองสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติธรรม
5. การปรับตัวของสถาบันทางศาสนา วัดและสถาบันทางพระพุทธศาสนา ย่อมมีอินฟลูเอนเซอร์ซึ่งมีตำแหน่งอำนาจในฐานะพระสงฆ์หรือฆราวาสที่เผยแผ่ธรรม จำเป็นต้องปรับตัวนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ เช่น การถ่ายทอดสดพิธีกรรมทางศาสนา การจัดคอร์สอบรมออนไลน์ หรือการพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัลสำหรับการศึกษาพระไตรปิฎก
6. เทคโนโลยีดิจิทัลจะเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อินฟลูเอนเซอร์ จำเป็นต้องรักษาความถูกต้องของหลักคำสอน ป้องกันการบิดเบือนหลักธรรม และการระมัดระวังไม่ให้เกิดการใช้เทคโนโลยีกลับมาเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง
7. การพัฒนาทักษะดิจิทัลของพุทธบริษัท ได้แก่ พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา และบุคลากรทางศาสนา จำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีควบคู่กับการใช้หลักพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร เพื่อให้สามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพ
8. การบูรณาการระหว่างออนไลน์และออฟไลน์ควบคู่กัน ที่อินฟลูเอนเซอร์ใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมระหว่างโลกเสมือนและโลกจริง เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้และปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ และมีความยืดหยุ่นพร้อมใช้ตลอดเวลา

การรับมือด้วยหลักพุทธนวัตกรรมกับระบบดิจิทัล

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงของเทคโนโลยีดิจิทัล ด้วยชุดความรู้ ที่ต้อง “รู้อะไรเป็นอะไร” ดังนี้

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วโลก

การสืบสานพระพุทธศาสนาในประเทศไทยให้ยั่งยืนสร้างความพร้อม ทำให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของโลก ด้วยโอกาสของความสามารถในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลไม่แพ้ประเทศใดในโลก ความพร้อมนั้น ประกอบด้วย

1. การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์แบบครบวงจร ถ่ายทอดสดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การเทศนา และกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาจากทั่วโลก โดยใช้เทคโนโลยีการประชุมทางไกลและเครื่องมือการทำงานร่วมกันออนไลน์ รวบรวมถอดรหัสคำสอนทางพระพุทธศาสนา การให้คำปรึกษาด้านธรรมะ สามารถตอบคำถามและให้คำปรึกษาและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ฐานข้อมูลจากคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิ หลักสูตรการศึกษาที่เหมาะสมตามระดับของผู้ใช้ การปฏิบัติธรรมแบบโต้ตอบ โดยมีเนื้อหาหลากหลายภาษา เช่น ไทย อังกฤษ จีน และภาษาอื่น ๆ ที่สำคัญ แพลตฟอร์มนี้ควรมีระบบติดตามความก้าวหน้าของผู้เรียน และมอบประกาศนียบัตรดิจิทัลเมื่อจบหลักสูตร

2. การพัฒนาแอปพลิเคชันมือถือ สร้างเกมและแอปพลิเคชันที่ใช้หลักการ Gamification เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา สำหรับการปฏิบัติธรรมประจำวัน เช่น การนั่งสมาธิ การสวดมนต์ และการฟังธรรมะ จัดกิจกรรมทัศนศึกษาเชิงพุทธ แหล่งอารยธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาทั่วโลก

3. สร้างความร่วมมือเครือข่ายศูนย์ข้อมูลดิจิทัลพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เชื่อมโยงฐานข้อมูลดิจิทัลที่รวบรวมคัมภีร์ ตำรา และเอกสารสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถค้นหาและเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายทั้งในรูปแบบข้อความ เสียง และวิดีโอ

มุมมองพุทธนวัตกรรมการอินฟลูเอนเซอร์ยุคโซเชียลมีเดีย

1. พุทธนวัตกรรมการเป็นผู้นำหลักคำสอน พระพุทธศาสนามาถอดรหัส ตีความให้ประยุกต์ใช้ให้ สอดคล้องกับบุคคล สถานที่ ณ เวลาหนึ่ง บริบทในยุคสมัยที่ทันเหตุการณ์ ซึ่งเป็นการสื่อสารที่ถ่ายทอด พุทธธรรมแก่บุคคลในยุคปัจจุบัน

2. การเผยแผ่หลักธรรมสมัยพุทธกาล ในส่วนของพระพุทธจริยา รวมทั้งบรรดาพุทธกิจ คือสิ่งที่พระองค์ผู้ทรงสอนได้กระทำ ในบางกรณีอาจแสดงพุทธประสงค์ที่แท้จริงได้ดี หรือชัดกว่าคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ให้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระศาสดาตรัสรู้สังธรรมทั้งปวงคือ อินพฺลฺเอนเซอร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระธรรมที่เปรียบดุจพระองค์ยังคงอยู่ แม้จะปรินิพพานแล้ว ส่วนพุทธบริษัทซึ่งเทียบเคียงกับพุทธสาวกในบทบาทอินฟลูเอนเซอร์เผยแผ่ธรรม ล้วนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิให้ การอุปถัมภ์ บำรุงและเผยแผ่พุทธธรรม แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 สาวกบรรพชิต (พระภิกษุ-ภิกษุณี) คือพระสาวกได้แก่ พระอสีติมหาสาวก 80 องค์ และเอตทัคคะ 41 องค์ พระสารีบุตร (อัครสาวกเบื้องขวา ผู้เลิศทางด้านปัญญา) พระโมคคัลลานะ (อัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้เลิศทางฤทธิ์) เป็นต้น เมื่อเทียบกับยุคปัจจุบันคือ พระสงฆ์ผู้พร้อมด้วยวิชาและจรณะ หรือสมมติสงฆ์

2.2 สาวกคฤหัสถ์ (อุบาสก-อุบาสิกา) เป็นฆราวาสที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและปฏิบัติตามพระธรรม คือ อุบาสก ได้แก่ อนาถบิณฑิกเศรษฐี (ผู้สร้างพระเชตวันมหาวิหาร) จิตตคฤหบดี (เลิศทางการแสดงธรรมในหมู่คฤหัสถ์) อุบาสิกาสำคัญ ได้แก่ วิสาขาไมคารมารดา (ผู้เลิศในการเป็นทาสีกา สร้างบุญกุศลมาก), นางขุชชุตตรา (ผู้เลิศทางพหูสูตในฝ่ายอุบาสิกา) เมื่อเทียบกับยุคปัจจุบันคือ ฆราวาสที่ใช้สื่อโซเชียลในการเผยแผ่ธรรมะ

พระพุทธศาสนา ใช้หลักพระวินัยประกอบในการประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุแจ้งแห่งปรมัตถธรรม ซึ่งมีปรากฏหลังการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์สาวก องค์ครในพระพุทธศาสนาปัจจุบันได้ปรับตัว เมื่อมีการเมือง กฎหมายเข้าใช้ในการบริหารตามกฎหมายระเบียบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดแนวทางการบริหารในรูปแบบที่อิงกับทฤษฎีการบริหารแบบตะวันตกแทนที่ในยุค

ต่อ ๆ มา จะเห็นได้จากการแสดงออกทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย ในบริบทสังคมปัจจุบัน (พระอธิการภูมิสิทธิ์ ปิยสีโล และนันทพล คงพันธ์, 2564) ที่เกี่ยวกับการห้ามพระสงฆ์ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง รวมถึงการมีเสรีภาพในการเลือกวิถีชีวิตของตนเองทางการเมือง คณะกรรมการมหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบห้ามไว้อย่างชัดเจนว่า (คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, 2564) ไม่ให้ภิกษุสามเณรในคณะสงฆ์ไทยออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองขึ้น ก็จะมีคณะสงฆ์เกี่ยวข้องด้วยเสมอ ดังนั้นการห้ามการแสดงออกจึงเป็นการย้อนแย้งกับหลักการและข้อเท็จจริงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางการเมือง ในอดีต การเคลื่อนไหวทางการเมืองของพระสงฆ์เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมและบทบาทของพระสงฆ์ แต่ก็ยังไม่มีข้อสรุป เนื่องจากการแสดงออกทางการเมืองนั้นเป็นสิทธิเสรีภาพ ที่ทำให้ความคิดเห็นแตกต่างกันไป ยากที่จะสรุปข้อยุติที่สอดคล้องกันได้ ส่งผลให้การบริหารมีข้อจำกัดในการนำหลักพระธรรมวินัยและคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับกระบวนการบริหารในยุคไซเบอร์ลิเมเดีย ความเลื่อมใสศรัทธาเปลี่ยนไปในบางกลุ่มคนต่อสถาบันศาสนาและสงฆ์สาวก คุณค่าความศรัทธาต่อการบริหารองค์กรพระพุทธศาสนา ลดลง มีการตรวจสอบพระสงฆ์โดยใช้อำนาจหลักกฎหมายแทนพระธรรมวินัย จากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำการเผยแผ่หลักธรรม กรณีที่มีกระแสข่าวดังในไซเบอร์ลิเมเดียเป็นล่อลวงต่อเนื่องกันระหว่างปีพ.ศ. 2568 - 2569 ยกตัวอย่าง “วัดธรรมกาย” (ไทย PBS., 2568) ในสื่อมวลชนประเภทข่าวของ ไทยPBS หัวข้อ “รวมคดีดังพระกับเงิน” เรื่องราวเริ่มต้นจากการร้องเรียนของกลุ่มสมาชิกสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนคลองจั่น ได้ร้องขอให้กรมสอบสวนคดีพิเศษ สอบสวนการทุจริตภายในสหกรณ์ฯ โดยกล่าวหานายศุภชัย ศรีศุภอักษร อดีตผู้บริหารสหกรณ์ฯ กับพวกได้กระทำความผิดฐานยักยอกทรัพย์ และฉ้อโกงประชาชน มูลค่าความเสียหายราว 13,000 ล้านบาท ประเด็นสำคัญต่อเนื่องจากนั้น พบหลักฐานการส่งจ่ายเงินให้กับวัดพระธรรมกาย รวมทั้งพระชั้นผู้ใหญ่หลายรูป รวมมูลค่ากว่า พันล้านบาท ต่อมา กรมสอบสวนคดีพิเศษ จึงลงความเห็นออกมาเรียกว่า “พระธัมมชโย” ให้เข้ารับทราบข้อกล่าวหา จากกรณีการรับเข้าพิจารณาจากนายศุภชัย รวมทั้งความผิดฐานสมคบกันฟอกเงิน และร่วมกันฟอกเงิน และร่วมกันรับของโจร ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าว จึงจำเป็นต้องสร้างนวัตกรรมประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสำคัญในการคงอยู่ของพระธรรมวินัย เพื่อให้พระสงฆ์ผู้เป็นพุทธสาวกสามารถทำหน้าที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป อย่างงดงาม และสามารถแก้ไขปัญหาด้านการบริหารที่ถูกแทรกแซงโดยการปกครองด้วยอำนาจรัฐด้วยหลักพุทธนวัตกรรมการ

ในงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์สิทธิและเสรีภาพทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์.เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ ในบริบทสังคมไทยด้วยหลักพุทธนวัตกรรมการ ให้เห็นการเมืองตามแนวพุทธธรรมในสมัยปัจจุบัน” (พระเทพปริยัติเมธี (สฤกษ์ สุริยโร), 2565) พระพุทธศาสนาอธิบายสิทธิมนุษยชน ในความหมาย คือ 1. สิทธิในการเข้าถึงมรรคผลของ คุณค่าความเป็นมนุษย์ 2. การที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ด้วยกัน ด้วยความเคารพในชีวิตทุกชีวิต 3. การให้ความเคารพนับถือผู้อื่นหรือการไม่แบ่งชั้นวรรณะ โดยใช้หลักที่เป็นรูปแบบ SARIT MODEL คือ Synthesis Action Responsibility Insight Technology คือการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมกับหลักการเมืองการปกครองสมัยใหม่ ด้วยหลัก มัชฌิมาปฏิปทา ใช้สิทธิและเสรีภาพทางสายกลาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักนิติธรรมและหลักพุทธธรรม ด้วยความรับผิดชอบทั้งในแง่กฎหมายและในแง่หลักศีลธรรม ไม่ว่าผลที่เกิดจากการใช้สิทธิและเสรีภาพจะออกมา ทั้งในแง่บวกหรือแง่ลบก็ตาม โดยมีปรัชญาอันมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ถูกต้อง หรือ มีปัญญาในการใช้สิทธิและเสรีภาพร่วมกับเทคโนโลยีในการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ ความเสมอภาคที่เป็นหลักการ ของประชาธิปไตย การเมืองไม่สามารถแยกออกจากศีลธรรมได้ “พระสงฆ์ในฐานะพลเมืองและผู้นำทางจิตวิญญาณ พุทธศาสนิกชนควรยึดมั่นใน “หลักธรรม” มากกว่าตัวบุคคลหรือพระสงฆ์รูปนั้น ๆ ที่อาจมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป โดยบทบาทของฆราวาสในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2564) ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2564 ได้บัญญัติรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปวงชนชาวไทยไว้ใน มาตรา 38 และกำหนดหน้าที่ให้พลเมืองต้องปฏิบัติตามมาตรา 66, 67 ว่า

ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ต้องรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนาแต่พลเมืองไทยร้อยละ 94 นับถือพระพุทธศาสนา โดยสายเลือดแต่ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการทำให้ห่างเหินพระพุทธศาสนาไปบ้าง เมื่อมีภัยถึงพระพุทธศาสนาที่เคารพนับถือ สามารถที่จะเสนอกฎหมาย เพื่อปกป้องคุ้มครองศาสนาได้ด้วย เหตุผลว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ดังนั้น ข้าราชการจึงสามารถที่จะกำหนดรูปแบบของกฎหมายที่จะบังคับ ซึ่งก็รวมถึงการออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วย แนวทางหนึ่งซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2564 เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเสนอ กฎหมายได้ตามมาตรา 170 ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภา เพื่อให้รัฐสภา พิจารณากฎหมายตามที่กำหนดในหมวด 3 และหมวด 5 แห่งรัฐธรรมนูญนี้ คำร้องตามวรรคหนึ่งต้องจัดทำร่างพระราชบัญญัติเสนอมาด้วย”

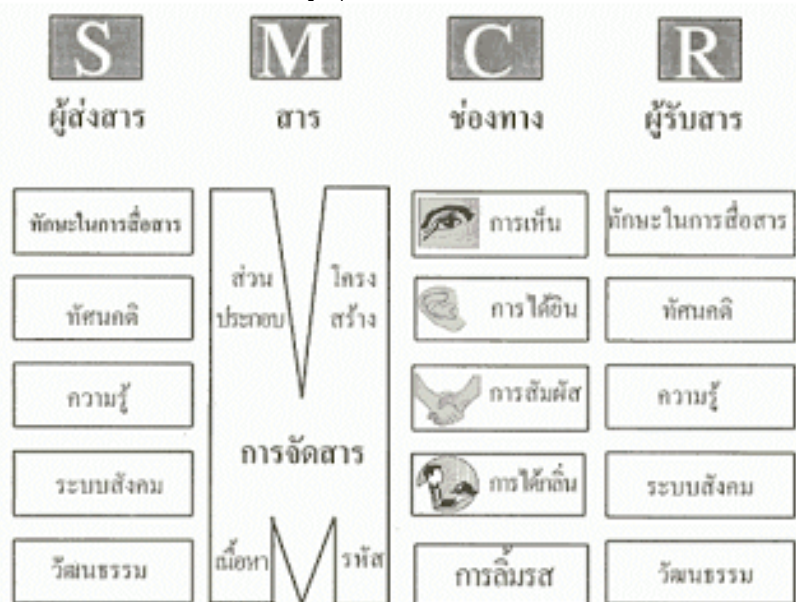
ดังนั้น บทบาทสำคัญของอินฟลูเอนเซอร์ นั่นคือการรักษาไว้ซึ่งอธิปไตย ปกป้องคุ้มครองศาสนาด้วยการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลทางกฎหมายควบคู่ไปกับจริยธรรมการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนานั้นเอง (พระมหาประพันธ์ สิริปัญญา และคณะ, 2563)

หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏใน ทุติยาปาปนิกสูตร (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เน้นย้ำถึง ความเพียรพยายามในการพัฒนาตนเอง อันเป็นหัวใจของคำสอนทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมเหล่านี้ส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มพูนปัญญา ความรู้และความสามารถ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถนำความรู้ความเข้าใจในแง่มุมการเมืองมาเป็นองค์ประกอบในการเผยแผ่และปกป้องศาสนาอันเป็นหน้าที่ที่อินฟลูเอนเซอร์ ที่เป็นทั้งพระสงฆ์และฆราวาสจะนำมาพิจารณาสร้างวาทกรรมให้มวลชนได้เข้าใจพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร ที่จำกัดขอบเขตของสังคมซึ่งรวมถึงการเมือง สังคม วัฒนธรรมด้วยให้ได้อิสรภาพทางความคิดในเชิงสังฆธรรม

เพื่อเข้าใจองค์ประกอบ โครงสร้างและกระบวนการสื่อสารที่เป็นพุทธนวัตกรรมการสื่อสารมีความสำคัญต่ออินฟลูเอนเซอร์คือผู้ส่งสารเผยแผ่ถอดรหัสพุทธนวัตกรรม คือความรู้ทางธรรมและสามารถสร้างความเป็นธรรมเพื่อความสงบสุขของการใช้ชีวิตในกรอบศีลธรรม แก่ฆราวาสกับหลักธรรมเรื่องกรรมในยุคโซเชียลมีเดีย โดยเน้นบทบาทของอินฟลูเอนเซอร์ ที่ทรงอิทธิพลต่อการสร้างวาทกรรมทั้งในหมู่สงฆ์และฆราวาส ซึ่งจะวางกรอบมุมมองในกลุ่มที่เป็นพุทธบริษัท ได้แก่ พุทธสาวก และฆราวาสที่ถ่ายทอดความเข้าใจเรื่องหลักธรรมผ่านวิธีการต่าง ๆ การสื่อสารของอินฟลูเอนเซอร์ในยุคปัจจุบัน ในฐานะพุทธบริษัทในโลกออนไลน์ จึงควรมีคุณสมบัติแสดงคุณลักษณะในการเป็นผู้สื่อสาร ในบทบาทนักพัฒนาในยุคดิจิทัล มีแนวทางการเสริมสร้าง “พลังทางปัญญาและเทคโนโลยี” (พระปลัดสิริภพ งามเรียบและคณะ, 2569) ด้วยวิสัยทัศน์ในการสร้างพุทธสถานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนบนฐานแห่งธรรมลักษณ์และสันติสุข ให้ยังคงความร่วมมือและเข้าถึงผู้คนได้อย่างแท้จริง ให้เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ นับแนวทางการเสริมสร้างพลังทางปัญญาและเทคโนโลยีควบคู่กับหลักจริยธรรมเชิงพุทธ ด้วยการพัฒนาจิตวิญญาณ สื่อและกิจกรรมทางออนไลน์ เชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนและสังคม พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และองค์ความรู้ควบคู่กับคุณธรรม ด้วยทักษะดิจิทัล รักษาศรัทธาในโลกเสมือนจริง การบริหารจัดการเชิงพุทธในยุคดิจิทัล (พระศุภกร ภูมิปัญญา และคณะ, 2568) ซึ่งประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมจาก ทุติยาปาปนิกสูตร ด้วยคุณลักษณะ ความมีวิสัยทัศน์ (จักขุมา) ความเชี่ยวชาญในงานเฉพาะด้าน (วิธูโร) และความสามารถในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี (นิสสยสัมปันโน) ในการพัฒนาศักยภาพของผู้นำองค์กร บุคลากร เทคโนโลยีเข้ากับการบริหารงาน เป็นการวางรากฐานการจัดการที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม นำไปสู่ความยั่งยืนขององค์กรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกดิจิทัล สามารถรักษาอัตลักษณ์ ความเป็นมนุษย์ และจริยธรรมในสังคม ในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านอย่างมี ดุลยภาพ

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของโลกที่รุนแรงขึ้นด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล มีอิทธิพลในการใช้ชีวิตจากการได้รับข้อมูลโต้ตอบที่มีรูปแบบที่เปลี่ยนไป การพิจารณารูปแบบการสื่อสาร ได้ตอบข้อสงสัยจึงต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพในการสื่อสาร ซึ่งเป็นการพิจารณาความสำคัญของการรับส่งสารที่มีผลต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การสื่อสารจึงใช้รูปแบบที่อ้างอิงข้อมูลที่จะนำมาพัฒนาบุคคลให้สามารถรู้เท่าทัน เทคโนโลยี ดิจิทัล ซึ่งเราจะกล่าวถึงหลักทฤษฎีของ เดวิด เคเบอร์โล ซึ่งนับเป็นผู้ที่ นำแนวคิดทฤษฎีของการกระบวนการ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและนำมาใช้กับยุคไซเบอร์ มีเดียได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ทฤษฎีการสื่อสาร SMCR ของเดวิด เค. เบอร์โล (Berlo, D. K., 1960) ใช้หลัก การคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งเรียกว่าคุณสมบัติหลัก 4 ประการที่สำคัญคือ ผู้ส่งสาร (Source) ควรมีคุณสมบัติหลัก 4 ประการ ที่สอดคล้องกับผู้รับสาร เพื่อให้การ เข้ารหัสและถ่ายทอดข้อความเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ภาพที่ 1 แบบจำลองทฤษฎีการสื่อสาร SMCR ของเดวิด เค. เบอร์โล (Berlo, D. K., 1960)

ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills): ความสามารถในการพูด เขียน อ่าน ฟัง และคิดวิเคราะห์ ควรจะมีความชำนาญในการส่งและการรับสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจกันได้อย่างถูกต้องเพื่อสื่อสารสิ่งที่ต้องการออกมาเป็นสัญลักษณ์หรือภาษา

ทัศนคติ (Attitude): ทัศนคติที่ดี ของผู้ส่งที่มีต่อตนเอง ต่อเรื่องที่จะสื่อสาร และต่อผู้รับสาร ซึ่งส่งผลต่อการเลือกใช้ภาษาและน้ำเสียง ทั้งนี้เพราะเจตคติย่อมเกี่ยวข้องไปถึงการยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างผู้ส่งและผู้รับด้วย

ระดับความรู้ (Knowledge): ความเข้าใจในเนื้อหา ประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ รวมถึงความเข้าใจบริบทของผู้รับสารด้วย ถ้าผู้ส่งและผู้รับมีระดับความรู้ที่เท่าเทียมกัน ก็จะทำให้การสื่อสารนั้นลุล่วงไปด้วยดี ถ้าหากความรู้ของผู้ส่งและผู้รับมีระดับที่แตกต่างกันย่อมจะต้องมีการปรับความยากง่ายของข้อมูลที่จะส่งในด้านความยากง่ายของภาษา และถ้อยคำ สำนวนที่ใช้

ระบบสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural System): ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐาน และ วัฒนธรรมของผู้ส่ง ซึ่งควรประยุกต์ใช้ได้กับระดับใกล้เคียงกับผู้รับสาร เพื่อป้องกันความเข้าใจคลาดเคลื่อน ในแต่ละชาติเป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในชาตินั้น ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ยึดถือปฏิบัติ สังคมและวัฒนธรรมการเมืองในแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่างกันไป

ในทางพระพุทธศาสนา มีการอธิบายความจริงไว้ 2 ระดับ ได้แก่ สมมติสัจจะ คือความจริงตามสมมติที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น คน สัตว์ สิ่งของ และชื่อเรียกต่าง ๆ และ ปรมัตถสัจจะ คือความจริงแท้หรือสภาวะตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง เช่น ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน หากกล่าวถึง “ความจริงหนึ่งเดียว” ในความหมายทางธรรม ก็ย่อมหมายถึงสัจธรรมสูงสุด หรือปรมัตถธรรม ซึ่งประกอบด้วย 4 ประการ คือ

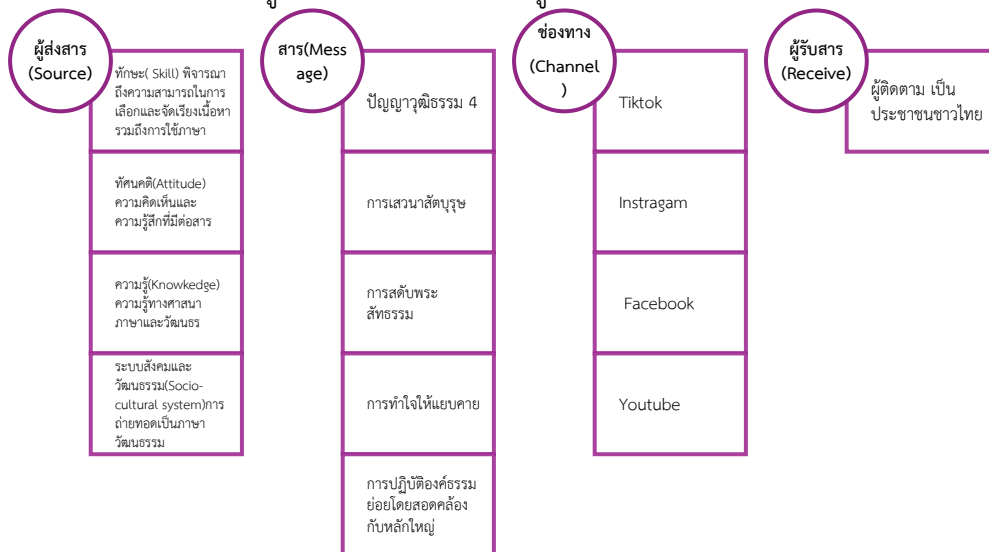
จิต เจตสิก รูป และนิพพาน โดยจิต เจตสิก และรูป เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นและดับไป ส่วนนิพพาน เป็นสภาวะธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งและเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพ้นทุกข์ การเข้าถึงความจริงนี้สอดคล้องกับสัมมาทิฐิ หรือความเห็นชอบตามความเป็นจริง เช่น การเข้าใจอริยสัจ 4 อันเป็นความจริงสำคัญของชีวิตและโลก ดังนั้น ความจริงหนึ่งเดียวในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงสัจธรรมสูงสุดที่มนุษย์ควรพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าถึง และเป็นรากฐานของการเห็นถูกว่าการทำดีให้ผลดี การทำชั่วให้ผลชั่ว

ในยุคโซเชียลมีเดีย คนที่จะทำงาน เผยแพร่ธรรมะ สิ่งสำคัญที่สุดที่เป็นหัวใจสำคัญคือ ความมีคุณธรรม ซึ่งเมื่อพูดถึงข้อมูลข้อเท็จจริงแล้ว ความน่าเชื่อถือของข้อมูลเป็นเรื่องของคุณธรรม ในแง่ของความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง และผู้อื่นในการให้ข้อมูลข่าวสารนั่นเอง นั้นย่อมหมายความว่าคุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ข้อหนึ่งก็คือความน่าเชื่อถือ ซึ่งก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาที่เกิดจากการแสดงออก ถึงข้อมูลที่เป็นความจริง และนำไปใช้ปฏิบัติได้ ตามหลักของสัจธรรม ซึ่งความจริงมีหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่เมื่อมาเทียบเคียงกับทางโลกแล้ว อาจจะทำให้ความเข้าใจนั้นยากที่จะตีความได้ว่าความจริงที่เป็นหนึ่งเดียวนั้นคืออะไร ตามหลักกาลามสูตรแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าเชื่อสิ่งใด นั้นย่อมหมายความว่าใช้แนวคิดเทียบเคียงกับ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่จะต้องยอมรับพิสูจน์เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงก่อนที่จะปักใจเชื่อสิ่งใด และต้องเป็นข้อมูล ณ ปัจจุบันที่ สามารถนำมาใช้ได้จริง ในกลุ่มพุทธบริษัทมี 4 ประเภท ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ทั้งหมดล้วนมีบทบาทสำคัญในการธำรงและเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยทำหน้าที่เกื้อกูลกัน พระภิกษุและภิกษุณีมีหน้าที่ศึกษาและสั่งสอนพระธรรม ส่วนฝ่ายคฤหัสถ์มีหน้าที่อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค พร้อมทั้งประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น รักษาศีล ทำบุญ และช่วยเผยแพร่ธรรมะเพื่อประโยชน์ต่อสังคม ก็ดำเนินด้วยคุณธรรมที่ต้องอาศัยหลักกาลามสูตรในการพิจารณาด้วยปัญญา พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์มักศึกษาบทบาทของฆราวาสทั้งในด้านการปฏิบัติธรรม การดำเนินชีวิตครอบครัว และการประยุกต์หลักธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การส่งเสริมคุณภาพชีวิต การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว และการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนอย่างยั่งยืน (พระนพดล อนุบาลโย (บุญประจักษ์), 2567) สภาพชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลากหลายมากขึ้น แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนไปจากชุมชนคือความสามัคคีและการเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ด้วยหลักฆราวาสธรรมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง คือการนำเอาหลักของความจริงใจ เชื่อใจ และไว้วางใจ มาใช้ในการดำเนินชีวิต ทุกคนต้องมีการขมใจ การปรับตัว ผูกพัน ข่มจิต มีความอดทนอดกลั้น และช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หลักฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ สามารถนำมาใช้ทั้งในการครองเรือนและการพัฒนาสังคม

พุทธนวัตกรรมในยุคดิจิทัลรู้เท่าทันตน ก่อนสื่อสารออกไปลดปัญหาข่าวลวงข้อมูลสร้างความแตกแยก

ในยุคดิจิทัล คฤหัสถ์จึงสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาชุมชนได้หลายด้าน เช่น ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ เพื่อเผยแพร่ธรรมะ รณรงค์เรื่องที่เป็นประโยชน์ และสร้างความร่วมมือในสังคม ขณะเดียวกันก็ต้องรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร เพื่อลดความขัดแย้งและป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลที่ก่อให้เกิดความแตกแยก การประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยพุทธนวัตกรรมการสื่อสารมาใช้บริหารจัดการ และการพัฒนาชุมชนในโลกดิจิทัล เพื่อรู้เท่าทันสื่อ ลดปัญหาข่าวลวง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยี และบทบาทของผู้นำทางศาสนา จึงจำเป็นต้องปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ของเทคโนโลยีดิจิทัล เมื่อกล่าวถึงศีลของฆราวาส (พระมหานันท สันติภทโท, 2567) ศีลข้อ 4 หมายถึง พึงงดเว้นจากการกล่าวคำเท็จ ส่อเสียด หยาบคายและเพ้อเจ้อ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงการแชร์ข้อมูลเท็จ ซึ่งคนที่แสดงความคิดเห็นอาจมองว่าเป็นเสรีภาพในการแสดงออก แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมจะต้องคำนึงมากกว่ารัฐธรรมนูญ แนวคิดของพระพุทธศาสนา เห็นว่า มุสาวาทหิกรานประโยชน์ หมายถึงเมื่อกล่าวคำเท็จทำให้คนพลาดจากความจริง แม้ทำไปด้วยเจตนาดีก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่สมควร หรือหากขยายระดับผลกระทบให้รุนแรงขึ้นในพระพุทธศาสนามีคำว่าสังฆเภท หมายถึงทำให้คณะสงฆ์แตกแยกกัน ซึ่งจัดเป็น อนันตริยกรรม อุทาหรณ์ในพระ

ธรรมดาว่าด้วยพระสงฆ์ 2 รูป เคยรักใคร่กันมากเหมือนพี่น้อง ต่อมาพระสงฆ์รูปที่ 3 เริ่มพูดจาแย่งทีละเล็กทีละน้อย สุดท้ายพระทั้ง 2 รูปที่เคยรักกันก็แตกแยกกัน หลักกาลามสูตร มีข้อควรพิจารณา ในการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นจากประสบการณ์ของตนเอง จะวางใจอย่างไรกับข้อมูลที่เข้ามา ผู้นำต้องวางตนเป็นแบบอย่างจิตใจต้องหนักแน่น ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลนั้น ในหลักธรรมเรื่อง สาราณียธรรม การอยู่ร่วมกันได้ดีของคน ประกอบด้วย เมตตากรรม เมตตาจริกรรม เมตตาโมกรรม สาราณโกศล สีสสามัญญตา และทิสสามัญญตา พระพุทธศาสนาพูดถึงเรื่องใจก่อน แต่พอเป็นสาราณียธรรม พระพุทธเจ้าพูดเรื่องกายก่อน นี่คือน้ำหนักของลำดับที่เห็นว่า กายนอกต้องแสดงออกกันให้ดีกว่าใจ ต้องพูดกันดี ๆ แล้วค่อยมาถึงใจ ไม่ได้เอาใจขึ้นก่อน บุคคลที่มีชื่อเสียงหรือมีอิทธิพลในสังคม การไม่ระวัง สังคมเกิดความขัดแย้ง เพราะใช้ความชอบหรือไม่ชอบไปสร้างผลดีหรือผลร้ายกับคนกลุ่มอื่น การปล่อยวางไม่ใช่การปล่อยปละละเลยกับข้อมูลที่ไม่ถูกต้องสามารถหักทวงได้ ด้วยศิลปะในการสื่อสาร รู้จักกาลเทศะ เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมที่จริง มีประโยชน์

ภาพที่ 2 แผนผังเชิงความคิด ทฤษฎี SMCR ของ Berlo, D. K. (Berlo, D. K., 1960)

คุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ในมุมมองของพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร

ปัญญาวัตรธรรม (ธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม - virtues conducive to growth) หรือปัญญาวัตรธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ คุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ในมุมมองของพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร ได้แก่

1. การเข้าหาแหล่งความรู้ที่เชื่อถือหรือไว้วางใจได้ (สัปปุริสสังสวะ - การเสวนาสัตบุรุษ)
2. ความขยันหมั่นเพียรและรู้จักรับข่าวสารข้อมูลที่สื่อนั้น ๆ (สัทธัมมัสสวนะ - การสดับพระสังฆธรรม)
3. การรู้จักมอง รู้จักคิดพิจารณา วิเคราะห์สืบสาวเชื่อมโยงเป็นต้น ที่จะหาความจริงและใช้ประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลที่สื่อนั้นได้ (โยนิโสมนสิการ - การทำใจให้แยบคาย)
4. การลงมือปฏิบัติหรือทำให้เป็นไปอย่างมีความประสานสอดคล้องกันระหว่างองค์ประกอบทั้งหลายในระบบ ทั้งที่เป็นหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ประสบการณ์ตรงที่จะนำสู่การเข้าถึงสัจธรรมในที่สุด (อัมมานุสम्मปฏิบัติ - การปฏิบัติธรรมย่อยโดยสอดคล้องกับหลักใหญ่) ในกระบวนการพัฒนาปัญญาที่ดำเนินไปในระบบความสัมพันธ์อย่างถูกต้องนี้ ได้แก่

1. การเข้าหาแหล่งความรู้ที่เชื่อถือหรือไว้วางใจได้ (สับปรีสสังเสวะ - การเสวนาสัตบุรุษ)
2. ความขยันหมั่นเพียรและรู้จักรับข่าวสารข้อมูลที่สื่อผ่านแหล่งความรู้ นั้น ๆ (สัทธัมมัสสวนะ - การสดับพระสัทธรรม)

3. การรู้จักมอง รู้จักคิดพิจารณา วิเคราะห์สืบสาวเชื่อมโยงเป็นต้น ที่จะหาความจริงและใช้ประโยชน์จากข่าวสารข้อมูลที่สื่อกันนั้นได้ (โยนิโสมนสิการ - การทำใจให้แยบคาย)

4. การลงมือปฏิบัติหรือทำการให้เป็นไปอย่างมีความประสานสอดคล้องกันระหว่างองค์ประกอบทั้งหลายในระบบ ทั้งที่เป็นหลักการ วิธีการ และจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ประสพการณ์ตรงที่จะนำสู่การเข้าถึง สัจธรรมในที่สุด (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ - การปฏิบัติองค์ธรรมย่อยโดยสอดคล้องกับหลักใหญ่) ในกระบวนการ พัฒนาปัญญาที่ดำเนินไปในระบบความสัมพันธ์อย่างถูกต้องนี้

จากคุณสมบัติของอินฟลูเอนเซอร์ในมุมมองพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร เป็นการสื่อสารเพื่อเข้าถึงสัจธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559) ตามหลักปัญญาธรรม 4 เป็นการขับเคลื่อนนวัตกรรมการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาบนแพลตฟอร์มดิจิทัล จำเป็นต้องอาศัยอินฟลูเอนเซอร์ที่มีกระบวนการพัฒนาปัญญาอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะเป็นไปอย่างถูกต้อง นวัตกรรมดังกล่าวสามารถถอดรหัสผ่าน “หลักปัญญาธรรม 4” ซึ่งเป็นธรรมอันก่อให้เกิดความเจริญงอกงามแห่งปัญญา เกิดเป็นคุณสมบัติสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. ความยึดมั่นในแหล่งความรู้ที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือ (สับปรีสสังเสวะ)

อินฟลูเอนเซอร์ในมุมมองพุทธนวัตกรรมการสื่อสารต้องเริ่มต้นจากการเลือกเข้าหาและอ้างอิงแหล่งความรู้ที่ไว้วางใจได้ (Sourcing) ได้แก่ พระธรรมวินัย พระไตรปิฎก และคำสอนของสัตบุรุษหรือผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา ไม่นำเอาความเชื่อที่มั่วเมา มิฉฉาปฏิญญา หรือลัทธิพิธีกรรมแก่กรรมที่คลาดเคลื่อนมาเผยแพร่ การยึดมั่นในแหล่งข้อมูลที่ถูกต้องถือเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความบริสุทธิ์ของเนื้อหา

2. ความใฝ่รู้ ความเชี่ยวชาญ และความรอบคอบในข้อมูล (สัทธัมมัสสวนะ)

อินฟลูเอนเซอร์ต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา รับฟัง และสืบค้นข่าวสารทางธรรมอย่างสม่ำเสมอ มีทักษะการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) เพื่อคัดกรองข้อมูลบริสุทธิ์ออกจากข่าวปลอม (Fake News) หรือข้อความบิดเบือน ความใส่ใจในการสดับฟังอย่างถี่ถ้วนช่วยให้อินฟลูเอนเซอร์มีฐานข้อมูลที่แม่นยำก่อนที่จะนำไปสื่อสารต่อบนโลกออนไลน์

3. การคิดวิเคราะห์เชิงลึกและการประยุกต์ใช้นวัตกรรมเนื้อหา (โยนิโสมนสิการ)

กระบวนการนี้ถือเป็น “หัวใจแห่งพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร” โดยอินฟลูเอนเซอร์ต้องมีศักยภาพในการมอง วิเคราะห์ และตั้งคำถามเชิงระบบ เพื่อเชื่อมโยงสัจธรรมความจริงเข้ากับบริบทสังคมร่วมสมัย นำหลักธรรมที่เข้าใจยากมา “ถอดรหัส” และเรียบเรียงใหม่ให้อยู่ในรูปแบบสื่อดิจิทัลที่เข้าถึงง่าย เช่น อินโฟกราฟิก คลิปวิดีโอสั้น หรือพอดแคสต์ โดยยังคงรักษาแก่นแท้ของธรรมะไว้ได้อย่างครบถ้วน

4. การสื่อสารเชิงบูรณาการและการเป็นแบบอย่างปฏิบัติตามสัจธรรม (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

อินฟลูเอนเซอร์ต้องนำความรู้ที่ผ่านการวิเคราะห์มาลงมือปฏิบัติจริง และสื่อสารออกไปอย่างสอดคล้องประสานกันทั้งในระดับหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย การนำเสนอเนื้อหาต้องไม่ขัดต่อหลักสัมมาวาจา และพฤติกรรมในชีวิตจริงของผู้สื่อสารต้องสอดคล้องกับธรรมะที่เผยแพร่ เพื่อนำพาผู้รับสารและชุมชนออนไลน์ไปสู่ประสพการณ์ตรงในการเข้าถึงสัจธรรมและการดำรงชีวิตที่ดียิ่งอย่างแท้จริง

สรุป

ความจริงหนึ่งเดียวในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงปรมัตถธรรม หรือสัจธรรมสูงสุดที่สอดคล้องกับการมีสัมมาทิฐิ พุทธบริษัททั้ง 4 กลุ่ม ต่างมีบทบาทร่วมกันในการธำรงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในฐานะอินพฺลฺเอนเซอร์ในยุคโซเชียลมีเดีย โดยเฉพาะคฤหัสถ์ซึ่งสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและในการพัฒนาสังคมได้อย่างกว้างขวางไร้ขอบเขตดังเช่นพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล การเผยแผ่ธรรมะจำเป็นต้องร่วมมือกันระหว่างอินพฺลฺเอนเซอร์ในกลุ่มพุทธบริษัทควบคู่กับการนำพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสารที่เอื้อภารกิจต่อกัน เพื่อไม่ให้บุคคลหลงเชื่อข้อมูลโดยปราศจากการพิจารณาด้วยหลักธรรมเรื่องกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสื่อสารเชิงพุทธนวัตกรรมในสังคมปัจจุบัน ควรมีทั้งคุณลักษณะที่ทรงคุณธรรมคือปัญญาฉุฉิม 4 เป็นหลักในการสื่อสารที่เหมาะสม ในด้านบุคลิกภาพ ควรเป็นกัลยาณมิตรมีความจริงใจ เมตตา น่าเชื่อถือ และประพฤติตนสอดคล้องกับหลักธรรม เพื่อสร้างศรัทธาแก่ผู้รับสาร ที่สำคัญต้องมีปัญญาในการพิจารณาว่าควรเผยแผ่ธรรมะในระดับใดและมากน้อยเพียงใดจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงขอเสนอแนะเชิงปฏิบัติการว่าอินพฺลฺเอนเซอร์สามารถริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรม เชิงพุทธนวัตกรรมเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขึ้นนำสังคมในการวางแนวทางที่ช่วยให้หลักธรรมเข้าถึงคนรุ่นใหม่และผู้คนทั่วโลกได้ง่ายขึ้น ได้แก่การเปิดพื้นที่ให้นักพัฒนานักออกแบบ และผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา 1) ร่วมสร้างแอปพลิเคชันเกม หรือแพลตฟอร์มดิจิทัล สร้างกิจกรรมเสมือนจริง เช่น การทำบุญ การสวดมนต์ หรือการฟังธรรมเทศนา 2) สร้างประสบการณ์พัฒนา AI ในด้านฐานความรู้จากพระไตรปิฎกและคำสอนของพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิ ระบบประมวลผลภาษาธรรมชาติผ่านกิจกรรมการท่องเทียววิถีพุทธศาสนาในประเทศไทย 3) การพัฒนาหลักสูตร เพื่อส่งเสริมการฝึกสติและสมาธิในการสถานศึกษา รวมถึงการสร้างแพลตฟอร์มเพื่อเชื่อมโยงสังคมเครือข่ายพหุวัฒนธรรมโลก เสมือนจริงทางพระพุทธศาสนา สำหรับการจำลองสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปะพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ. (2564). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2564. กรุงเทพมหานคร: รัฐสภา.
- ไทย PBS. (2568). "รวมคดีดัง พระกับเงิน". เรียกใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม 2569 จาก <https://www.thaipbs.or.th/now/content/2684>
- พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏี สิทธิโร). (2565). วิเคราะห์สิทธิและเสรีภาพทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์. วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 4(3), 45-60.
- พระนพดล อนาลโย (บุญประจักษ์). (2567). กระบวนการพัฒนาสังคมตามหลักธรรมาธรรมเพื่อความเป็นชุมชนเข้มแข็งกรณีศึกษาชุมชนบ้านสร้าง ตำบลบ้านสร้าง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสาร มจร การพัฒนาสังคม, 9(1), 230-232.
- พระปลัดสิริภพ งามเรียบและคณะ. (2569). พระสังฆาธิการกับบทบาทนักพัฒนาในยุคดิจิทัล: แนวทางการเสริมสร้างพลัง ทางปัญญาและเทคโนโลยี. วารสารสังคมพัฒนศาสตร์, 9(4), 207-212.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- _____. (2559). การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสัจธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 8). นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- พระมหานันท สันติภัทโท. (2567). ที่มา "หลักธรรมพุทธในยุคดิจิทัล รู้เท่าทันใจตนก่อนสื่อสารออกไป ลดปัญหา ข่าวลวง-ข้อมูลสร้างความแตกแยก. เรียกใช้เมื่อ 16 กรกฎาคม 2569 จาก <https://blog.cofact.org/th/670227-2/>
- พระมหาประพนธ์ สิริปัญญา และคณะ. (2563). สิทธิและเสรีภาพของพระภิกษุสงฆ์ในกฎหมายไทย. วารสารมหาจุฬานาครทรรณ, 7(11), 411-423.

- พระศุภกร ภูมิปัญญา และคณะ. (2568). การบริหารจัดการเชิงพุทธในยุคดิจิทัล. วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ, 8(2), 272-282.
- พระอธิการภูมิสิทธิ์ ปิยสีโล และนัชพล คงพันธ์. (2564). พระสงฆ์กับการเมืองไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน. วารสาร มจร การพัฒนาสังคม, 6(2), 33-44.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2562). พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย). (พิมพ์ครั้งที่ 53). กรุงเทพมหานคร: ม.เอเซียอาคเนย์.
- Berlo, D. K. (1960). The Process of Communication: An Introduction to Theory and Practice. New York: holt, Rinehart and Winston.